

Федяєва М.С.,
викладач кафедри економічної теорії
Херсонський державний університет

**Роль держави в процесі сучасних суспільно-економічних
перетворень**
**Role of the state in the process of modern social-economic
transformations**

Постановка проблеми. Взаємодія держави та економічних процесів, межі державного втручання в ринкові процеси завжди знаходили своє відображення в економічній теорії. Як показує історичний досвід, втручання держави в економічні процеси відбувалося в тій чи іншій мірі, проте її роль у різні періоди була неоднаковою. В умовах сучасних трансформаційних та інтеграційних процесів роль держави набуває нового значення. В процесі реалізації цих процесів вже допущено багато помилок, саме тому необхідно як найскоріше їх виправити та зменшити результати негативних наслідків, звернути увагу на характер перетворень і відповідальність держави за процеси трансформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання ролі та місця держави в процесі сучасних суспільно-економічних перетворень розглядалися в публікаціях таких науковців, як: Ф. Фукуяма, Дж. Грей, Дж. Стігліц, М. Фрідман та інших. Проте відсутні комплексні порівняння та аналіз данної проблеми дослідження, що і зумовило спробу систематизувати існуючі підходи вирішення поставленого питання.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження ролі і завдань держави в економіці, в якій пробігають паралельно процеси трансформації та інтеграції з Європейським Союзом в контексті всеохоплюючих

процесів та наслідків глобалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Останні десятиліття ХХ ст. то період прискорених суспільних, економічних і політичних змін, пов'язаних перш за все з прогресуючим процесом глобалізації, який Френсіс Фукуяма назвав Великим Струсом. На місці традиційних, промислових суспільств з'явилися сучасні, постіндустріальні. У 90-х роках разом з розвитком Інтернету народилося інформаційне суспільство, що характеризується значними інвестиціями в людський капітал і підсиленою діяльністю дослідного розвитку. Знання стали цінним товаром, а можливість здобуття інформації через комп'ютерну мережу швидким і зручним її способом отримання. Знання почали трактувати як ресурс, що дозволяє високорозвиненим країнам досягти ще більшого господарського успіху.

У початковій фазі глобальних економічно-суспільних змін рішуче переважали оптимістичні думки та пов'язані з цим процесом надії на швидкий цивілізаційний і господарський розвиток світу. Сьогодні поруч з надалі домінуючими голосами прихильників глобалізації все частіше з'являються більш стримані або критичні думки. Ф. Фукуяма стверджує, що з однієї сторони " не має жодної очевидної альтернативи по відношенню до ліберальних політичних і економічних інститутів, які існують навколо нас" [4, с. 19]. З другої сторони проблема полягає в тому, що не видно аналогічних процесів прогресу в моральній і суспільній сфері, що в свою чергу утруднює створення нового суспільного порядку [4, с.24].

Подібні думки висловлював відомий англійський історик Джон Грей [2]. На його думку панує загальне, хоч і примарне переконання, що знання збільшують людську свободу і створять універсальну цивілізацію. Це знайшло це своє відображення в неоліберальному культі глобального

вільного ринку. "Ортодоксальні економісти - пише Грей - сьогодні притримуються думки, що тільки країни з вільним ринком дадуть людству добробут. Але попередні покоління були певні того, що цю саму функцію здійснить контрольований ринок, а ще цього їй передувала віра в центральне планування" [3, с. 22-23].

Джозеф Стігліц, колишній головний економіст Світового Банку і також Голова ради економічних консультантів Білла Клінтона, доктринально пов'язаний з новою кейнсіанською економікою, твердить, що "ринок як кожна гра вимагає правил і арбітрів. І це є роль держави, з якої ніхто її не звільнить. [...] Тільки анахронічні ринкові фундаменталісти вірять ще, що ринок може діяти без втручання держави" [5, с. 53]

М. Фрідман, творець монетаризму, підтверджує, що 15 років тому трансформацію сприймав через призму трьох "П": приватизації, приватизації, приватизації. Сьогодні, незважаючи на те, що і надалі вважає приватизацію основним елементом трансформації, додає ще необхідність створення стабільних інститутів, які мають захищати права власності та стабільну монетарну політику [11, с. 15].

Тим часом прискорений процес суспільно-економічних змін, що виникає з прогресуючої глобалізації, змінює обличчя сучасної держави. Вона вже не захищає своїх громадян, все підлягло процесу приватизації, кожен відповідає за себе. Людина розраховує на власні сили, мусить вміти знайти своє місце на ринку, щоб не стати "рештками глобалізації" [1].

Разом з переходом від моделі соціальної держави, відійшов і старий суспільний порядок, новий же ще не народився. Зміни в суспільно-економічній сфері обігнали виникнення нової системи етично-моральних

норм, які б вказували напрямок руху у новому світі. У результаті сучасна економіка ігноруючи суспільні проблеми нищить господарську систему [15, с. 53-54]. А також змінює принципи поділу підпорядковуючих політичних інститутів або ринків і відбирає у держави можливість контролю над економічною сферою [17]. Ігнорування суспільних наслідків в економіці є такою ж вагомою помилкою, як ігнорування ринкових механізмів [7, с. 53].

Наведені думки відомих світових наукових і інтелектуальних авторитетів не залишають сумніву щодо небезпек, виникаючих з економічно-політичних перетворень світу. У цій ситуації питання про те, яку роль повинна відіграти сучасна держава є більш ніж вагоме. І незважаючи на те, що прихильники неоліберальної доктрини не дуже позитивно сприймають кожен прояв збільшеної активності держави на економічній площині, господарське і суспільне життя ставить перед нею щораз нові завдання.

У економічній світовій літературі триває бурхлива дискусія навколо форми і сфери впливу держави в нових господарських реаліях, що виникають з прогресуючого процесу глобалізації. Польща також долучилася до цієї тенденції. Однак в польській економіці, подібно як у багатьох постсоціалістичних країнах на загальносвітові глобалізаційні тенденції наклалися додатково ще два інші процеси: системної трансформації й інтеграції у рамках Європейського Союзу. Кожний з них генерує однаково як позитивні явища, як і негативні по відношенню до яких держава мусить зайняти принципову позицію. Таким чином ситуація вимушує поєднувати традиційні функції держави і необхідність вирішувати нові політико-економічні виклики.

Дієвий та ефектний уряд це такий, який вміє використовувати

наявні ринкові сили для реалізації ясно визначених цілей. Для запевнення стабільного економічного зростання також мусить існувати рівновага між ринком і державою, якої на жаль на початку трансформації в Польщі бракувало [8, с. 317].

Проаналізувавши ефекти перетворень польської економіки слід звернути увагу на бар'єри, що гальмували її розвиток. Серед них головне місце належить:

- бар'єр економічного зростання, який полягає в неможливості утримання високого темпу зростання, що у свою чергу унеможлиблює ліквідацію економічної недорозвиненості. З цим пов'язується також несправедлива, з точки зору суспільства, політика перерозподілу національного доходу [6, с. 611-612];

- бар'єр, зв'язаний із структурою народного господарства, виникаючий з невідповідних пропорцій працевлаштування в трьох секторах (землеробство, промисловість і послуги), а також з технологічних запізнь в промисловості, що негативно відображається в показниках зовнішньої торгівлі;

- бар'єр, пов'язаний з інвестиціями, що мають на меті ліквідувати технологічні і прибуткові розбіжності між Польщею і Заходом в контексті браку бюджетних коштів і слабкості приватного капіталу в країні;

- бар'єр, що пов'язаний із землеробством, полягає в застарілій аграрній структурі, цивілізаційній відсталості села, слабкій фінансовій ситуації господарств, перенаселенні, помилках, що були допущенні в процесі трансформації ;

- бар'єр, зв'язаний зі сферою банківської діяльності і фінансів, що полягає в надмірній участі зарубіжних капіталів в польських банках і катастрофічному стані публічних фінансів;

- бар'єр в зовнішній торгівлі зв'язаний із слабкою експортною пропозицією Польщі і великим відсотком товарів, які не представлені в експорті [12, с. 332-349].

Подолання вищезгаданих бар'єрів було і залишається поки що незвичайно важким для Польщі, а інколи просто неможливе. Якщо ми зіставимо їх з негативними рисами теперішньої економіки, такими як:

- високе і постійне безробіття, яке супроводжується наднизьким рівнем соціального забезпечення безробітних;
- зростаючий показник бідності і процес "спадкування бідності", що посилюється;
- значне диференціювання заробітних плат і доходів;
- падіння землеробства і пауперизація селян;
- деградація системи суспільних забезпечень;
- зловживання в процесі приватизації [10, с. 34-37];

майбутнє вимагатиме від значної частини суспільства подальших самопожертв. У цій ситуації питання про характер і сферу економічної ролі держави є надзвичайно важливим.

Активна роль держави залишається поза будь-якою дискусією, щонайменше через наступні три обставини. По-перше, не існує досконалий саморегулювальний механізм, по-друге, жодна економіка не досягла урівноваженого і міцного зростання, по-третє, не вироблено ще самостійно діючого кризового механізму, який усував би негативні явища і утримував економіку на шляху розвитку.

Доповідь Світового Банку підкреслює, що держава повинна реалізовувати п'ять основних функцій:

- творити юридичні правила і норми;
- керувати макроекономічною політикою;

- інвестувати в сектори основних соціальних послуг, людського капіталу й інфраструктури;
- забезпечити найбільш вразливі суспільні групи захистом;
- захищати навколишнє середовище [8, с. 245].

Сучасний світ став більш асиметричним: крім центру існує периферія, біля "туристів" є і "кочівники". Держава повинна пом'якшувати диспропорції між людьми, що досягли успіху, і тими, які не знайшли місця в новій реальності. Інформаційне суспільство і економіка, ґрунтована на знаннях, вимагають від держави постачання трьох чинників : кваліфікованого людського капіталу, технологій і інфраструктури, а також інвестицій, які приватний сектор не спроможний залучити. Це обумовлює потребу введення цілком нових форм організації підприємств і методів управління. В період глобалізаційних викликів, умовою розвитку підприємництва і укріплення місця господарств стає відповідна синхронізація політики мікро- і макrorівня.

Виростає роль держави в створенні підприємницького середовища, особливо його освітньої складової [13, с. 202-203]. Від держави очікується також допомога ринковим механізмам в рамках посилення конкурентоспроможності власних підприємств. Утримання економічного зростання на відповідно високому рівні вимагає створення відповідної податкової системи, гарантуючої високий рівень бюджетних надходжень, що будуть підтримувати відповідний рівень заощаджень та інвестицій. Крім того, держава мусить частину коштів призначати на соціальні цілі з етично-моральних міркувань, а також для того, щоб зберегти суспільний порядок [15, с. 131-132].

Роль держави повинна також полягати в створенні партнерського співробітництва з приватним сектором, що вимагає радикальних

юридичних змін. При цьому всьому потрібно однак пам'ятати, що "старі права і закономірності, а також економічні механізми як діяли, так надалі залишаються в силі і дають про себе знати в ході суспільних, господарських і фінансових процесів", отже їх також необхідно враховувати [7, с. 16].

Серед багатьох функцій держави на більшу увагу заслуговують регуляторна та ринкова функції. Перша полягає в творенні суспільно-економічного порядку, створенні господарської системи, а також визначенні чітких правил гри. Істотне значення тут також має і контроль над їх виконанням. У цій функції держава виступає як власник нагромаджень та підприємець, розпоряджається бюджетом і використовує його для реалізації визначеної економічної політики. Не всі прояви економічної активності держави в економіці акцептовані лібералами. Вони погоджуються на виконання регуляторної функції держави у вигляді створення юридичної оболонки (законодавчо-нормативної бази), гарантування суспільно-господарського порядку, охорони здоров'я і навколишнього середовища, організацію грошової системи та управління суспільною власністю (проте остання складова викликає розбіжності в поглядах).

Висновки та перспективи подальших наукових розробок у даному напрямі. Підсумовуючи вищезгадані роздуми слід було б звернути увагу на необхідність виконання дій, що повинні привести до поліпшення суспільно-господарської ситуації в Польщі та підвищення її конкурентоспроможності на світовому ринку. Крім того наступні завдання є ключовими для всіх країн, що знаходяться на шляху трансформації.

Доля країн, що знаходяться на шляху трансформаційних змін, інтеграції та глобалізації буде залежати більшою мірою від чинників, які не залежать від країн. Проте уряд повинен обрати такий шлях розвитку ,

який буде характеризуватися мінімізацією видатків на перетворення як в економічному вимірі, так і в політично-суспільному. А це буде залежати, перш за все, від активної економічної ролі держави на чолі з урядом, волі політиків, які зможуть поставити інтереси країни та суспільства над своїми власними.

Бібліографічний список

- 1.XXI wiek kłamstwa./ Jacek Żakowski rozmawia z Zygmuntem Baumanem// Niezbędnik Inteligenta, dodatek tygodnika Polityka ,2004. - nr 50.
- 2.Gray J. O rządzie ograniczonym/ Gray J. - Warszawa, 1995 .
- 3.Gray J. Postęp- złudzenie z przyszłością/ Gray J. - Gazeta Wyborcza 19-20 luty 2005.
- 4.Fukuyama F. Wielki Wstrząs/ Fukuyana F.// Politeja. - Warszawa, 2000.
- 5.Zrób to sam- rozmowa z Josephem Stiglitzem. - Polityka 2004, nr 20.
- 6.Kołodko G.W. Instytucje i polityka a wzrost gospodarczy/ Kołodko G.W.// Ekonomista. - 2004, nr 5.
- 6.Kołodko G.W. Nowa gospodarka i stare problemy w: Nowa gospodarka i stare problemy/ G.W. Kołodko i M. Piątkowski, //WSPiZ im. Leona Koźmińskiego. - Warszawa, 2002.
- 7.Kołodko G.W. Od szoku do terapii. Ekonomia i polityka transformacji/ Kołodko G.W.// Poltext. - Warszawa, 1999.
- 8.Kowalik T. Społeczna gospodarka rynkowa- dekoracja czy program działania? w: Społeczna gospodarka rynkowa. Idee i możliwości praktycznego wykorzystania w Polsce/ E. Mączyńska, P. Pysz// PTE. - Warszawa, 2003.
- 9.Kowalik T. Społeczne aspekty transformacji a rola państwa,/ Kowalik T.// Gospodarka Narodowa. - 2001, nr 9.
- 10.Lubowski A., Czar starych, dobrych recept. Która ścieżka do dobrobytu?/Lubowski A.// Niezbędnik Inteligenta dodatek tygodnika Polityka. - 2004, nr 27.
- 11.Łukawer E. Bariery transformacji (w oczach polskich ekonomistów) w: Dokonania współczesnej myśli ekonomicznej. Teorie ekonomiczne a polityka gospodarcza państwa/ U. Zagóra-Jonszta// Wyd. AE. - Katowice, 2001.
- 12.Mączyńska E. Ustrój gospodarczy w Polsce. Pułapki modelowe w: Społeczna gospodarka rynkowa. Idee i możliwości praktycznego wykorzystania w Polsce/ E. Mączyńska, P. Pysz// PTE. - Warszawa , 2003.
- 13.Płowiec U. Niektóre problemy rozwoju Polski w warunkach członkostwa w Unii Europejskiej/ Płowiec U// Ekonomista. - 2004, nr 2.
14. Sadowski Z. Społeczne aspekty systemu rynkowego w Polsce w: Społeczna gospodarka rynkowa. Idee i możliwości praktycznego wykorzystania w Polsce/

E. Mączyńska, P. Pysz// PTE. - Warszawa ,2003.

15.Stiglitz J.Globalizacja / Stiglitz J// Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Warszawa, 2002.

16.Young H.P. Sprawiedliwy podział/ Young H.P.// Wydawnictwo
Naukowe Scholar. - Warszawa, 2003.

17.Wojtyna J. Nowe kierunki badań nad rolą instytucji we wzroście i
transformacji/ Wojtyna J// Gospodarka Narodowa. - 2002, nr 10.